

اسلوب‌های بلاغت در کلام امام خامنه‌ای مُتَّ ظَلَّة

محمد هاشم حسینی

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

جهانی شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی، در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

«جامعة المصطفیٰ علیه السلام العالمية» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ علیه السلام

پیش‌گفتار

سپاس آن قادر یگانه را که توفیقم داد مدتی وقتم را صرف مطالعه و غور در اندیشه بزرگ‌مردی از تبار پاکان کنم. حقیقتاً آشنایی نزدیک من با دیدگاه و افکار این سید بزرگوار سبب گردید دیدم نسبت به دنیا و انسان‌هایی که در آن زندگی می‌کنند عوض شود. با توجه به این که سال‌هاست که در حوزه‌های علمیه مشغول تحصیل و با مبانی دین مبین اسلام به اندازه سعه و توانم آشنا بودم؛ ولی هنگامی که روی گفته‌ها و نوشته‌های این سید بزرگوار، کار کردم؛ هرچند هدف من دنبال کردن فنون و اسلوب‌های بلاغی در کلام ایشان بود؛ ولی صرف همین آشنایی، افق‌های تازه‌ای را فرا رویم قرار داد که نسبت به اسلام و جوامع اسلامی، قدرت اسلام، چالش‌های مسلمانان و جوامع اسلامی دید تازه‌ای داشته باشم و همچنین در شناخت دشمنان اسلام، دنیای کفر، دسیسه‌ها، شیطنت و شیوه‌های دشمنی و مبارزه آنان با اسلام آشنا شوم. این بصیرت و آگاهی برای هر فرد در جامعه اسلامی خصوصاً قشر طلبه و روحانی لازم و ضروری است.

سپاس و قدردانی می‌کنم از مسؤولین جامعه المصطفی عَلَيْهِ السَّلَام العالمیه، مجتمع عالی فقه و مسؤولین محترم بخش پژوهش این نهاد مبارک که بنده را در این راستا کمک کردند و همچنین از استادان فرهیخته؛ جناب دکتر نیک‌زاد و دکتر مهرآوران، با تمام گرفتاری‌هایی که داشتند، در نوشتن این اثر با اخلاص تمام و صمیمانه یاری‌ام کردند و در هر وقت و زمانی که نیاز بود از هیچ کمکی دریغ نکردند.

درباره کتابی که در دست دارید، قبل از مطالعه آن، توجه به چند نکته ضروری است: این کتاب که «اسلوب‌های بلاغت در کلام امام خامنه‌ای» نام‌گذاری شده است،

دربرگیرنده بخش‌هایی از خطابه‌ها، پیام‌ها و نامه‌های امام خامنه‌ای است که به صورت کتاب چاپ گردیده و یا فایل صوتی و متنی که در اختیار نویسنده بوده است و تمام موارد تطبیق گردیده با آنچه که در سایت «دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای» انتشار یافته است.

هدف اول در این کتاب بررسی کاربرد اسلوب‌های بلاغت، فقط در حیطه فنون و صنایع ادبی است و به همین لحاظ کار چندانی به انواع خطابه و فنون سخنوری ندارد؛ هرچند که در فصل اول به صورت بسیار گذرا در این مورد، اشاره‌ای رفته است.

هدف دوم، در این کتاب تلاش شده که از نامه، پیام و بخش‌هایی از سخنان امام خامنه‌ای به گونه‌ای انتخاب شود که هر خواننده‌ای ضمن این که با شیوه بهره‌گیری معظم‌له از فنون بلاغی و صنایع ادبی آشنا می‌شود که نقش بسیار مهمی در اثرگذاری سخن دارد، با دیدگاه‌های مختلف ایشان نسبت به دنیای سیاست، جامعه اسلامی، راهکارها و چالش‌های پیش رو، دنیای کفر و دشمنی آنان با جهان اسلامی، شیوه‌های مبارزه در جهان امروز، تسلط استکبار بر منابع فکری و اقتصادی بعضی کشورهای اسلامی، ریشه‌های اختلاف میان مسلمانان، بصیرت و بیداری اسلامی و... آشنا خواهد شد. به همین منظور مطالبی که نقل گردیده در حد یک پاراگراف یا بیشتر فقط به منظور افاده هدف دوم است؛ یعنی این کتاب با دو هدف کاملاً متفاوت و مفید، نوشته شده است.

در این کتاب هیچ‌گونه تفسیر، تشریح، تحلیل و قضاوت نسبت به محتوای گفته‌های امام خامنه‌ای، صورت نگرفته است.

اسلوب‌های بلاغی یا همان آرایه‌های ادبی در ابتدای هر بخش و قسمت، تعریف گردیده و مقداری در موردش توضیح داده شده است.

امام خامنه‌ای در خطابه‌های خود هرچند در پی خلق اثر ادبی نیست؛ ولی به صورتی طبیعی و ذاتی شیوه و سبک خاصی دارند؛ یعنی از فنون و اسلوبی خاص استفاده می‌کنند که تا کنون نظیرش در دیگر خطابه‌ها نیست یا کمتر دیده می‌شود و بعضاً هیچ تعریفی در کتب بلاغی فارسی برایش نیست. اما این اسلوب و شیوه به صورت عجیبی کلام رازیبا، متین

و وزین جلوه می‌دهد، مخاطب را جذب و شیفته شنیدن می‌کند. برای مثال، بیان علت واقعی بعضی از پدیده‌ها در خطابه و سخنرانی باعث تحریک حس جست‌وجو و کاوش در مخاطب می‌گردد، گیرایی و جاذبه خاصی در کلام ایجاد می‌کند. به مخاطب انگیزه می‌دهد تا مطالب را با دل و جان دنبال کند و متکلم را در ابلاغ و رساندن بهتر مقصود کمک و یاری می‌کند و تعریف خاصی در کتب ادبی فارسی برای این نمونه نداریم و در علم منطق جزء فنون خطابه به شمار می‌رود؛ لذا مواردی از این قبیل، تحت عنوان «تعلیل»، آورده شده‌اند.

موارد دیگری از قبیل «استفاده از صفت - تر - و - ترین - به صورت پیوسته» و «استفاده از چند نهاد یا متمم برای یک جمله و فعل» و «استفاده از توالی و تعاطف جملات فعلیه» و «استفاده از اسلوب عطف به صورت پیوسته و متناوب» که در آن چند جمله به هم عطف می‌شود و گاهی چند واژه و ترکیب؛ و «استفاده از استفهام انکاری» و «استفاده از جملات پایه و پیرو در مواردی به صورت پیوسته» و «توالی و ذکر متمم‌های مختلف برای یک جمله و عبارت» و مانند این‌ها در کلام معظم‌له وجود دارد که نه تنها مخل به فصاحت و بلاغت کلام نیست که باعث ملاحظت و جذابیّت آن شده، این یک شیوه جادویی در خطابه است و هر کسی قادر به خلق چنین چیزی نیست. تمام این موارد در آخر فصل سوم ذکر شده است.

در پایان هر مطلبی که از امام خامنه‌ای نقل گردیده، فقط به موارد اسلوب‌ها و فنون ادبی اشاره شده که در آن به کار رفته اما ممکن است چند صنعت بلاغی در یک پاراگراف یا کمتر یافت شود. البته در مواردی که آرایه قبلاً توضیح داده شده یا خیلی نیاز به توضیح نداشته، یافتن نقاط مورد نظر نویسنده به فهم و دقت خواننده، واگذار شده است.

در فصل اول کتاب آن‌جا که از زندگی امام خامنه‌ای در دوران کودکی سخن به میان آمده است، مقداری در مورد شیوه زندگی زاهدانه و فقیرانه پدر و خانواده ایشان تا حدودی به صورت برجسته سخن رفته و این بدان جهت است که فقر و زندگی فقیرانه مانع کسب فضایل انسانی نمی‌شود و اتکای یک خانواده اگر حقیقتاً خدا باشد و خدایی رفتار کند، می‌تواند در کمال فقر اقتصادی بهترین فرزندان را تربیت کند و تحویل جامعه دهد و از طرفی فقر مانع درس، تلاش و پیشرفت نمی‌شود.

در نقل زندگی‌نامه، اندکی پیرامون فعالیت‌های ادبی امام خامنه‌ای و علاقه ایشان نسبت به رمان، شعر و کتب ادبی بحث شده است. این امر ضمن آن‌که با موضوع کتاب تناسب دارد، برای نشان دادن نبوغ ایشان است؛ چون معظم‌له تمام این کارها را در کنار دروس اصلی خودش (درس‌های حوزه) و فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی که در آن دوران داشته‌اند انجام داده است و می‌تواند بهترین سرمشق باشد. در این موضوع، مقاله خوبی به قلم «محسن مؤمنی شریف» به مناسبت بیستمین سال زعامت امام خامنه‌ای، در تحلیل شخصیت ادبی ایشان منتشر گردیده که در این کتاب از آن نیز استفاده شده است.

در این کتاب ارجاعات به دو گونه انجام گرفته است: ۱. اگر سخن امام خامنه‌ای از کتابی گرفته شده در مرحله اول نام خانوادگی و اسم نویسنده، بعد نام و مشخصات کتاب، و صفحه‌ای که کلام معظم‌له از آن نقل گردیده است در پاورقی ذکر شده و در مراحل بعدی فقط اسم کتاب و شماره صفحه؛ ۲. در مواردی که مطلب از کتابی نقل شده باشد که در آن زمان و مناسبت کلام معظم‌له نیز ذکر شده است؛ اغلب بعد از ذکر نام کتاب و شماره صفحه آن، مناسبت و زمان نیز ذکر گردیده است.

سخنان امام خامنه‌ای بیشتر از کتاب‌ها و منابعی نقل شده که نسخه الکترونیک رایگان داشته است و نشانی ارجاعات طبق صفحه نسخه الکترونیک است. آوردن سه نقطه (...) قبل از هر سخنی که از امام خامنه‌ای نقل شده، بدین معنی است که قبل از آن مطالب دیگری بوده است.

در موارد اندکی که نیاز بوده از پیوند کلام و این‌که کلام در چه موردی بوده، واژه یا عبارتی از نویسنده در میان آکولاد { } اضافه شده است.

در نقل کلام امام خامنه‌ای، حتی به صورت ویراستاری یک حرف، نه اضافه شده و نه کم گردیده؛ بلکه به همان شکل اولیه که در منابع بوده ذکر گردیده است.

از منابع و کتاب‌هایی که محتوای کلام رهبری را در قالب دیگر؛ با بیانی غیر از بیان امام خامنه‌ای، با تفسیر یا تحلیل نوشته‌اند استفاده نشده است.

با توجه به رسالت آموزشی - تربیتی جامعه المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ العالمية به عنوان یک نهاد

علمی بین‌المللی، تبیین علمی و روشمند اندیشه امام خامنه‌ای علیه السلام در تمام عرصه‌ها لازم و ضروری است. یکی از کارهایی که تا هنوز به آن پرداخته نشده بود شیوه و نحوه بهره‌گیری معظم‌له از آرایه‌ها و اسلوب‌های بلاغی است.

سخنان و بیانات مقام معظم رهبری علیه السلام دارای سبک و سیاق خاصی است که همیشه مخاطب را از هر طیفی که باشد مسحور و مجذوب خود ساخته و از اثرگذاری خاصی برخوردار است. در اثرگذاری سخن، پیوند با مبدأ هستی، طیب نفس، ایمان راسخ و اراده قوی در متکلم، دارای جایگاه ویژه‌ای است؛ ولی نقش ادبیات و استفاده از فنون بلاغت نیز سهم بزرگی در تأثیرگذاری کلام دارد که نمی‌توان از آن چشم‌پوشی کرد و امام خامنه‌ای که خود در ادبیات ید طولایی دارد در موارد زیادی به صورت بسیار زیبا و مناسب از انواع مختلف آرایه‌های ادبی در کلام‌شان بهره برده‌اند. از این روی، کتاب حاضر، بر آن است که چگونگی بهره‌گیری معظم‌له از آرایه‌های ادبی و فنون بلاغی را به عنوان یک الگوی کم‌نظیر در اختیار علاقه‌مندان قرار دهد.

فهرست

۱۵	فصل اول: مفاهیم و کلیات
۱۵	نگاهی گذرا به زندگی نامه امام خامنه‌ای <small>علیه السلام</small>
۱۵	پدر
۱۹	مادر
۲۱	دوران تحصیل امام خامنه‌ای <small>علیه السلام</small>
۲۲	استادان این دوره
۲۳	حوزه نجف
۲۳	هجرت به قم
۲۴	بازگشت به مشهد
۲۶	آثار مکتوب
۲۸	امام خامنه‌ای و ادبیات فارسی
۲۸	دنیای شگفت رمان
۳۱	وادی شعر
۳۹	تعریف فصاحت
۴۰	تعریف بلاغت
۴۱	فرق فصاحت و بلاغت
۴۱	فصاحت در کلمه
۴۲	فصاحت در کلام
۴۲	فصاحت در کلمات
۴۲	فصاحت متکلم

۴۳	بلاغت در کلام
۴۳	بلاغت در متکلم
۴۴	انواع خطابه
۴۵	محورهای سخنان رهبری <small>علیه السلام</small>
۴۵	نمونه‌ای از پیام‌های معظم له
۴۹	نمونه‌هایی از نامه (پیام)
۵۸	نمونه‌ای از سخنرانی با محتوای عرفان و اخلاق
۶۱	فصل دوم: آرایه‌های لفظی در کلام رهبری <small>علیه السلام</small>
۶۱	مقدمه
۶۱	توزیع یا واج‌آرایی
۶۳	واج‌آرایی در کلام امام خامنه‌ای <small>علیه السلام</small>
۶۴	سجع و قرینه
۶۷	سجع در کلام امام خامنه‌ای <small>علیه السلام</small>
۷۱	انواع جناس
۷۲	۱. جناس تام
۷۳	۲. جناس ناقص
۷۶	۳. جناس اشتقاق
۷۹	فصل سوم: آرایه‌های معنوی در کلام رهبری <small>علیه السلام</small>
۷۹	مراعات نظیر یا تناسب واژه‌ها
۸۳	تضاد و طباق
۸۸	تقابل
۹۴	نقل یا درج
۹۹	تلمیح
۱۱۱	اقتباس یا تضمین
۱۲۶	حسن مطلع
۱۳۱	براعت استهلال
۱۳۴	ارسال‌المثل

۱۶۱	تمثیل
۱۶۵	اسلوب معادله
۱۷۲	تعلیل
۱۷۵	تنسیق الصفات
۱۸۲	استفاده از صفت (تر) و (ترین) به صورت پیوسته
۱۸۵	استفاده از چند نهاد یا متمم برای یک فعل
۱۸۸	توالی یا تعاطف جملات فعلیه
۱۹۲	استفاده از استفهام انکاری یا جملات سؤالی به دنبال هم
۱۹۳	استفاده از جملات پایه و پیرو به صورت پیوسته
۱۹۵	استفاده از اسلوب تعاطف یا عطف چند جمله و واژه به دنبال هم
۱۹۶	نوعی دیگری از توالی در کلام امام خامنه‌ای <small>علیه السلام</small>
۱۹۶	بیان بعد از اجمال
۱۹۹	فصل چهارم: شگردهای بیانی
۱۹۹	مقدمه
۱۹۹	تشبیه
۲۰۴	تصویرسازی
۲۱۰	تشخیص
۲۱۴	حس آمیزی
۲۱۸	استعاره
۲۲۴	اضافه
۲۲۶	اضافه استعاری
۲۲۹	اضافه تشبیهی
۲۳۰	مجاز و کنایه
۲۳۸	خاتمه سخن
۲۳۹	منابع